

Зуєнко М. О.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ТРАНСФОРМАЦІЯ МІФОЛОГЕМИ «ЗОЛОТА ДОБА» В РОМАНІ АФРИ БЕН «ОРУНОКО, АБО ІСТОРІЯ ЦАРСТВЕНОГО РАБА»

У статті здійснена спроба переосмислення роману Афри Бен «Оруноко, або історія царственого раба» з боку міфопоетики. Міфологемність є провідною ознакою творчості Афри Бен. Ключовою міфологемою роману Афри Бен «Оруноко» є міфологема «золота доба», яка акумулює ідею перемоги життя над смертю, безсмертя. У сюжетній лінії Оруноко-Імоінда міфологема «золота доба» розгортається циклічно в різних часопросторах – Африка, Америка. На думку Афри Бен, людині властива свобода самочинного руху, й вона здатна отримати задоволення від життя, повсякчас наповнювати його новими смислами. Фундаментальною міфологемою у творчості Афри Бен є міфологема героя, який живе в постійному русі, боротьбі за власний добробут і любов.

Основу філософської системи роману Афри Бен складають християнські догми, в цілому письменниці властиве міфопоетизоване світосприйняття. Вивчення поетики, сюжетів, образної системи із залученням християнської та античної міфології, фольклорних джерел сприяють повнішому розумінню творчості мисткині. У космологічній схемі міфопоетичних традицій сюжет, простір і час визначають активну поведінку героя, що зумовлює динамізм сюжету. Біблійний і античний міфи акумулюють ідею перемоги добра над злом, життя над смертю, розкривають таємниці безсмертя.

Біблійна традиція особливо була важливою для англійських письменників XVII ст., зокрема й для творчості Афри Бен. Актуальною була й антична традиція задля створення багатих образів шляхом уведення порівнянь й алюзій. У романі Афри Бен біблійний текст актуалізується та розглядається з позицій сучасності письменниці.

У романі Афри Бен міфологема «золоте століття» існує як сакральний час і нерозривно пов'язана з простором і людиною, репрезентується в діях людини, зумовлюється ідеальним простором. Порушення закону, непокора богам, які в африканській традиції на сторінках роману були втілені в образі сторічного африканського царя, призводить до втрати раю, актуалізації контрастної міфологеми «втраченого раю».

Ключові слова: бароко, роман, міфопоетика, Афри Бен, міфологема «золота доба», герой.

Постановка проблеми. У XVII ст. відбулася переоцінка цінностей і зміщення акцентів, заданих Високим Відродженням, у центрі художньої картини світу якого була гармонійна людина. Стрімкий розвиток науки поставив під сумнів постулати митців Середньовіччя з його теоцентризмом, а натомість у центрі художнього часопростору барокових творів опиняється хаос і людина-борець, яка шукає точку оперття у швидкоплинному світі, звертаючись до Біблії та віковичних цінностей, закладених в архаїчних, античних і національних міфах. У зв'язку з тим різновиди міфопоетичної парадигми та їхня трансформація в англійській літературі доби бароко за період кінця XVI–кінця XVII ст. потребують спеціального вивчення.

У різні літературні епохи ставлення до міфу змінювалось. Найбільший інтерес до міфу вияв-

ляли митці доби Відродження. Вони звертались до античної міфології як джерела моральних поетичних алегорій, щоб увиразнити почуття людини свого часу, а також до джерела алегоричних утілень релігійних, наукових і філософських істин [1, с. 12]. В епоху бароко простежується прагматичний підхід до міфу, а разом із тим і трансформація деяких міфологічних мотивів й образів.

Провідними поняттями методу міфопоетичного аналізу є міф, міфологема, міфологічний мотив, міфопоезія, реконструкція міфу, текст-варіант, текст-продовження. Підґрунтям міфокритичної методології є розуміння міфу як домінантного фактора художньої творчості. У художньому творі виявляються структурні й змістові елементи міфу (міфеми, міфологеми), які стають визначальними в усвідомленні задуму письменника.

Міфопоетичний аналіз художнього твору передбачає дослідження міфопоетичної системи твору, зокрема способи імплементації міфоматеріалу на всіх художніх рівнях літературного твору.

У сучасному літературознавстві, зокрема в праці Дж. Майлза «Класична міфологія в англійській літературі: антологія критичної думки» (“Classical Mythology in English literature: A Critical Anthology”, 1999 р.) наведено приклади звернення митців протягом різних літературних епох до міфологічних джерел. Дослідник відзначає суперечливе ставлення до античної спадщини з боку представників бароко. Дж. Майлз стверджує, що вже на початку XVII ст. поети-метафізики Дж. Донн, Дж. Герберт почали уникати звернення до античних богів, натомість апелювали до інших тем й образів. Науковий раціоналізм сприяв новому осмисленню міфу, письменники почали ставитись до міфу менш серйозно в порівнянні з добою Відродження, коли в античному міфі вбачали нетлінну мудрість [8].

У XVII ст. і згодом в добу Просвітництва міф поступово перестав бути джерелом моральної та філософської правди, а усвідомлювався лише як вигадка первісної людини. У XVII – XVIII ст. міф асоціювався з так званим періодом дитинства людства. У 1712 р. публіцист Дж. Аддісон у журналі «Глядач» (“The Spectator”) зазначив, що панегіричні звернення Вергілія та Гомера до богів були природними, адже вони вірили, що успіхи, досягнення людей і героїв були пов’язані з діяннями й милістю богів. Водночас Дж. Аддісон писав, що для християнського поета подібні хвалебні звернення до античних богів неприпустимі [3].

У творчості англійської барокової письменниці Афри Бен міфологема «золота доба» зазнає трансформацій у світі тогочасних історичних подій, у розрізі фемінізації літератури й зародженні антиколоніальних тенденцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В історії світової літератури Афра Бен (Aphra Behn, 1640–1689 рр.) відома як перша письменниця-жінка, яка заробляла собі на життя написанням творів. Славу А. Бен як письменниці приніс роман «Оруноко, або історія царственого раба» (“Oroonoko, or the History of the Royal Slave”, 1688 р.). А. Бен писала книги під псевдонімом Астрея. Англійська письменниця Вірджинія Вульф (1882–1941 рр.) займалась популяризацією творчості А. Бен, доводила думку про те, що в XVII ст. саме ця письменниця відстояла право жінки на свободу слова.

Науковець В. С. Трофімова зауважує, що в назві роману “Oroonoko, or the History of the Royal Slave”

є характерна риса барокової поетики – оксюморон “the royal slave” (царствений раб) [2, с. 91]. Дослідниця творчості А. Бен В. С. Трофімова в дисертації «Поэтика и нравственно-философская проблематика Афры Бен» (2002 р.) особливу увагу звернула на релігійні погляди письменниці. Аналізуючи «малу» прозу, вона детально розглянула тему блудного сина, мотив впізнавання, тему сім’ї та шлюбу, тему згубної влади грошей над людиною, вивчила топос монастиря [2].

У книзі “Rereading Aphra Behn : History, Theory and Criticism” дослідниця Г. Гутнер переосмислює творчість Афри Бен з позиції сьогодення [7]. У колі літературознавців Афра Бен отримала славу за роман «Оруноко», поклала початок жіночій антиколоніальній темі, яку продовжила у своїй творчості американська письменниця Гарієтт Бічер Стоу (1811–1896 рр.). Афра Бен за життя отримала визнання як письменниця, покровителем її творчості був англійський король Яків I та граф Бекінгемський. Афра Бен товаришувала з колегами по перу, зокрема з англійським письменником, критиком Джоном Драйденом (John Dryden, 1631–1700 рр.).

У кінці XX ст. увага вчених зросла до творчості Афри Бен у зв’язку з активним феміністичним рухом в англійських країнах. Її біографія та твори почали з’являтися в хрестоматіях про відомих письменників. Нині творчість Афри Бен належить до канону англійської літератури. З біографії письменниці відомо, що вона працювала на секретні служби короля Якова II, підтримувала політичну партію торі під час кризи престолонаступництва (1678–1681 рр.), була двічі ув’язнена.

Дослідниця Карол Бараш присвячує розділ монографії «English Women’s Poetry, 1649–1714 : Politics, Community and Linguistic Authority» (2000 р.) питанням вивчення міфу у творчості Афри Бен, стверджує, що Афра Бен вільно володіла класичними мовами, читала міфи, тому її звернення до міфів закономірне [4, с. 101–149].

Постановка завдання. Матеріалом аналізу в нашій статті є міфопоетичний аналіз творчості англійської барокової письменниці Афри Бен, зокрема її роману «Оруноко, або царствений раб». **Мета розвідки** полягає у виокремленні міфологеми «золотого століття» як центральної в романі «Оруноко» й дослідженні на різних художніх рівнях прозового твору способів втілення рефлексій мисткині щодо кардинальних проблем людства й особистості у взаєминах із природою та соціумом.

Виклад основного матеріалу. Афра Бен заробляла на життя працею письменника, тому вона писала такі твори, які б залюбки читались і швидко продавались. У період 1670–1680 рр. Афра Бен писала п'єси для театру King's and Duke's theatre, але коли театри почали переживати не найкращі свої часи, Афра Бен більше писала вірші й почала писати прозу.

Письменниця стверджує у своїх романах, що була очевидцею подій, надає творам рис документальності, неодноразово підкреслює, що була особисто знайома з прототипами своїх героїв. Проте літературознавці стверджують, що це вигадка письменниці.

Роман «Оруноко» був опублікований у 1688 р., за рік до смерті письменниці. На час написання роману Афра Бен виповнилося сорок вісім років, вона вже тяжко хворіла, постійно й активно читала Біблію. У передмові до роману Афра Бен переосмислює Книгу пророка Єремії 31:22 («Аж доки тинятися будеш, о, дочко невірна? Господь бо новину створив на землі: жінка спасатиме мужа!»): “All I ask is the Privilege for my masculine Part the Poet in me <...> to tread in those successful Paths my Predecessors have so long thrived in” [4, с. 7] (Усе, що я прошу, це привілеїв чоловічої частини поета в мені, щоб змогла пройти впевнено стежками моїх попередників, які в цьому питанні мали успіх).

Сюжет роману «Оруноко» А. Бен розгортається в країні Сурінам у Північній Америці, де в юні роки побувала Афра Бен. Основною наративною міфопоетичною стратегією твору є міф про героя, який здійснює велику кількість сміливих вчинків, приносить багато жертв, відмовляється від королівських привілеїв, вирушає в пошуках коханої Імоінди (Imoinda), яку захопили работоргівці, й за велінням лихої долі опиняється в жорстокому Новому Світі. У передмові до книги “Lucky Chance” А. Бен написала, що вона прагне письменницької слави: “I am not content to write for a Third day only. I value / Fame as much as if I had been born a Hero” [5, с. 17].

У передмові до роману Афра Бен писала, що була особисто знайома з головним героєм свого твору: “I was myself an eye-witness to a great part of what you will find here set down; and what I could not be witness of I received from the mouth of the chief actor in this history, the hero of himself, who gave us the whole transactions of his youth; and though I shall omit for brevity's sake a thousand little accidents of his life, which, however pleasant to us, where history was scarce and adventurus very,

yet might prove tedious and heavy to my reader in a world where he finds diversions for every minute, new and strange. But we who perfectly charmed with the character of this great man, were curious to gather every circumstances of his life” [4, с. 9]. (Я бачила на власні очі більшу частину з того, що ви знайдете в книзі. Усе, що я не бачила на власні очі, мені розповіла головна дійова особа цього твору. Герой переповів пригоди своєї юності, хоча я, щоб зробити оповідь коротшою, вилучила ще тисячі епізодів із його життя. Хоча ця історія є пригодницькою, водночас вона може здатися складною та стомливою для читача, де сучасний світ вражає своїм різноманіттям, новизною, незвичністю. Але того, кого зачепить величність постаті цієї людини, буде із цікавістю вчитуватися в усі обставини життя героя). Афра Бен також зазначила, що Оруноко вільно володів двома мовами – англійською та французькою.

Афра Бен у передмові до книги порівнює моральну чистоту індіанського населення, незайманість, величність природи з тим, як жили прабатьки до гріхопадіння: “Like our first parents before the Fall” [4, с. 11]. Письменниця детально описує екзотичний тваринний світ, змальовує різнобарвний світ природи й переконує читача в тому, що саме таким був прадавній Едем. Міфологема «золотого віку» й пасторальні мотиви провідні в романі «Оруноко». Пасторальний образ пастуха в романі Афра Бен трансформується в образ природної людини, яка живе за законами природи. Оруноко вирізняється з-поміж колонізаторів тим, що дотримується слова, його слова й вчинки гармонійні, він є за своєю мораллю бездоганим воїном, членом спільноти. Міфологема «золотий вік» у романі Афра Бен фіксує образ щасливого людства, говорить про досконалість первісного світу. У передмові до роману письменниця захопливо описує емоції та дії пари закоханих індіанців, наголошує на цнотливості їхніх взаємин: “Not but I have seen a handsome young Indian, dying for love of a very beautiful young Indian maid; but all his courtship was, to fold his arms, pursue her with his eyes, and sighs were all his language: While she, as if no such lover were present, or rather as if she desired none such, carefully guarded her eyes from beholding him; and never approach'd him, but she look'd down with all the blushing modesty I have seen in the most severe and cautious of our world. And these people represented to me an absolute idea of the first state of innocence, before man knew how to sin: And 'tis most evident and plain, that simple nature is the most harmless, inoffensive and vertuous mistress” [4, с. 12].

(Я бачила молодого гарного індіанця, який дуже полюбив молоду прекрасну індіанку. Проте його залицання зводилось до того, що він стискав свої руки, переслідував її очима, зітхання було його єдиною мовою. Водночас вона поводила себе так, ніби не існувало людини, в яку вона закохана, вона була обережна зі своїм поглядом, ніколи не підходила до нього, проходила повз, сором'язливо опустивши донизу очі. І це я спостерігала в найбільш жорстокому й небезпечному світі. Ці люди демонструють ідею непорочності, стан людей до гріхопадіння. Тепер наскільки очевидне те, що природа – цнотлива, чесна господиня).

В античній міфології міф про золоту добу описано в праці Гесіода «Труди й дні». За Гесіодом, людей створила богиня Гея під час правління Кроноса, люди жили вільно, від природи вони отримували все, що їм було потрібно. Міф про золоту добу – це розповідь про рай, який був втрачений людиною на пізніших етапах розвитку суспільства. Міфологема «золота доба» складає ядро міфу. У міфокритиці міфологема є поняттям етноцентричним на противагу архетипу, що втілює універсальне значення. Міфологема «золота доба» пов'язана з весною людства, безтурботністю, щастям, вічною молодістю, миром. У художньому просторі роману Афри Бен міфологема «золота доба» набуває значення, коли актуалізується міфологема «втрачений рай»: порівнюється стан людини в Африці й на плантації в Америці, мораль місцевого населення індіанців, африканців з колонізаторами, работоргівцями.

Колонія Суринам, що знаходиться на північно-східному узбережжі Південної Америки, стала одним з основних художніх просторових центрів роману. Проте оповідь бере свій початок із західного побережжя Африки. Kormantine – таку англійську назву отримало поневолене населення, акани із Золотого узбережжя сучасної Ганни, звідки англійські колоніалісти привозили рабів на цукрові плантації в Суринам.

Африканський принц Оруноко, головний герой роману, порівнювався мисткинею з богом Марсом, а його кохана – з богинею Венерою: “I have already said, the old general was kill's by the shot of an arrow by the side of this prince in battle; and that Oroonoko was made general. This old dead hero had one only daughter left of his race, a beauty, that to describe her truly, one need say only, she was female to the noble male; the beautiful black Venus to our young Mars; as charming in person as he, and of delicate vertues” [4, с. 15]. (Я уже говорила, що старого генерала вбили стрілою зі сторони принца

під час бою, і Оруноко став генералом. У цього старого героя була єдина донька, краса якої, щоб її правдиво описати, лише такими словами, вона була жінка для благородного чоловіка, прекрасна чорна Венера для нашого Марса, яка була така ж прекрасна як і він, наділена найкращими чеснотами). Оруноко й Імоінда обмінюються обітницями в коханні.

Оруноко в сімнадцять років стає генералом, відзначається розумом і красою, його дідусь – король. Краса Імоінди не дає спокою королю, вона отримує віяло в дарунок від старого короля, що було знаком запрошення до королівського двору, і мусить стати його дружиною. Оруноко й Імоінда змушені коритися традиціям свого племені.

Міфопоетична наративна стратегія героя розкривається в сюжетній лінії «Оруноко й Імоінда». Оруноко й Імоінда зустрічаються таємно, про що дізнається старий король і продає в рабство Імоінду. На кораблі работоргівця Оруноко відправляється за Імоіндою, проте його зраджують і продають в рабство. На плантації Оруноко вирізняється з-поміж інших, він вільно говорить англійською мовою, його позбавляють складної фізичної праці, він виступає посередником у налагодженні конфлікту між рабами й управителями на плантації. Оруноко може займатися полюванням. За великий розум його називають Цезарем. У розмові з власником плантації він дізнається про дівчину незвичайної вроди, яка так само як і Цезар нещодавно опинилася в рабстві. Оруноко знову знайшов Імоінду. Їм дозволяють жити як сім'я. Оруноко дізнається про вагітність Імоінди, вони вирішують позбавити Імоінду життя, щоб їхня дитина не зазнала долі раба. Оруноко після вбивства дружини хоче накласти на себе руки, проте його рятують наглядачі плантації, дають можливість вилікувати рани, а потім по-своєму карають і позбавляють життя. Міфопоетична наративна стратегія родючості розкривається в образах Імоінди й Оруноко, які у своїх віруваннях були переконані в тому, що після смерті вони знову відродяться у своєму рідному краї.

Висновки і пропозиції. У цілому міф у бароковій літературі функціонує не лише як ремінісценція, алюзія, але і є протоструктурою, до якої звертаються письменники задля моделювання світу, міфологічного пласта, об'єднаного з фактом творення міфологізованої текстової дійсності. Міфологемність є провідною ознакою творчості Афри Бен, міфологеми слугують основною структурною складовою художнього цілого, виконують образотвірну, композиційну, сюжетну, стильову,

жанротвірну, поетикальну функції. Ключовою міфологемою роману Афри Бен «Оруноко» є міфологема «золота доба», яка акумулює ідею перемоги життя над смертю, безсмертя, що втілюється і в імені Цезар, вічного правителя, яке Оруноко отримує на плантації. У сюжетній лінії «Оруноко – Імоінда» міфологема «золота доба» не обривається на плантації, а отримує новий виток, Оруноко продовжує займатися мисливством,

поєднує своє життя з Імоіндою і сам є вершителем своєї долі. На думку Афри Бен, людині властива свобода самочинного руху, хоча й в напрямку до смерті, проте вона здатна отримати задоволення від життя, уникаючи шляху порожнечі й безнадії. Фундаментальною міфологемою у творчості Афри Бен є міфологема героя. У герої втілюється уявлення про значну, щедру наділену природою здібностями особистістю, яка діє в ім'я любові.

Список літератури:

1. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа. Москва, 1995. 408 с.
2. Трофимова В. С. Барочные и классицистические тенденции в романе «Оруноко» Афры Бен. *Барокко и классицизм в истории мировой литературы* : материалы Международной научной конференции Санкт-Петербургского философского общества. Серия «Symposium». Санкт-Петербург. 2001. Выпуск 17. С. 91.
3. Addison J. "Nunc augur Apollo...". *The Spectator*. 1712, 30 October. № 523. P. 13. URL: <http://www.gutenberg.org/files/12030/12030h/SV3/Spectator3.html#section523>
4. Barosh C. *English Women's Poetry, 1649 – 1714 : Politics, Community and Linguistic Authority*. Oxford, 2000. 366 p.
5. Behn A. *Oroonoko*. London, 2004. 144 p.
6. Erickson R. A. Mrs A. Behn and the Myth of Oroonoko-Imoinda. *Eighteenth-Century Fiction*. University of Toronto Press, 1993. Volume 5. Number 3. P. 201–206.
7. Hutner H. *Rereading Aphra Behn : History, Theory, and Criticism*. Charlottesville, London. 1993. 336 p.
8. Miles G. *Classical Mythology in English Literature : A Critical Anthology*. London, 1999. 446 p.

Zuyenko M. O. TRANSFORMATION OF GOLDEN AGE MYTH IN APHRA BEHN'S "OROONOKO, OR THE HISTORY OF THE ROYAL SLAVE"

The article deals with reconsidering of Aphra Behn's novel "Oroonoko, or the History of the Royal Slave". The mythopoeic approach has been applied to its study. The mythologeme "golden age" in Aphra Behn's novel shows the idea of infinity and the victory of life. In revealing the plot line Oroonoko – Imoinda the mythologeme of "golden age" represents in different locations in Africa, in America. Aphra Behn believed that human being has freedom to choose her life direction and is open to enjoy life and value the pleasures it offers. The fundamental mythologeme of the novel is considered to be the mythologeme of hero, which constantly develops and fights for his wellness and love.

The basics of the philosophical system of Aphra Behn's novel composites Christian values. The study of poetics, plot, images through the Christian and antique mythology insists on better understanding of writer's novel. In the cosmological scheme of mythopoeic traditions, plot, space and time represent the active position of the character and dynamic plot. Biblical and antique myths accumulate the idea of the victory of good over evil, life over death explains the secrets of eternal life.

The Biblical tradition was important for English writers of the XVII-th century and also was valuable for Aphra Behn. The tradition of antique myth was popular among writers for creating rich images using the similes and allusions. Aphra Behn applied to the biblical text and interpreted from her historical period.

The mythologeme of golden age in Aphra Behn's novel is shown as a sacred time and relates to space and person, represented with a person's actions and revealed as an ideal place for life. Law breaking, not obeying gods, which in African traditions were similar to African one hundred-year-old kings caused to paradise lost for main characters and another contrastive mythologeme of "paradise lost" was revealed in time line.

Key words: baroque, novel, mythopoeia, Aphra Behn, mythologeme "golden age", character.